

Влатко Р. Петровић
ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКИ ГЕОГРАФСКИ ЛЕКСИКОН ВОЈВОДИНЕ

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензент
др Анђелија Ивков Џигурски

Copyright © ИК ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад, 2022.

Издавање овог дела подржала је
Аутономна Покрајина Војводина – Покрајинска влада

Влатко Р. Петровић

ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКИ
ГЕОГРАФСКИ ЛЕКСИКОН
ВОЈВОДИНЕ



ПРОМЕТЕЈ



АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

УВОД

Енциклопедијски географски лексикон Војводине резултат је самосталног рада аутора у последњих 5 година.

Лексикон је израђен на основу литературе која обухвата укупно 144 основна научна и стручна извора података (информација) и преко стотину наслова остале стручне литературе.

Лексикон садржи укупно 802 чланка распоређених на следећи начин:

- сва насеља – 467
- највеће рељефне целине (рељеф) – 22
- сви природни и вештачки водотоци (канални) I реда и остале веће реке, потоци и канали – 84
- већа језера, баре и рибњаци – 85
- бање, значајна лековита купатила и лековити извори – 12
- највеће географске регије – 6
- сва непокретна културна добра од изузетног значаја (споменици културе и др.) – 67
- сва заштићена природна добра типа подручја (национални парк, паркови природе, предели изузетних одлика, резервати природе и др.) – 46
- најбројнији народи – 13

Унутар чланака обухваћена су сва непокретна културна добра – неколико стотина добара (укључујући и културна добра од великог значаја и културна добра од значаја) и сва заштићена природна добра – неколико стотина добара (укључујући и споменике природе).

ОБЈАШЊЕЊЕ СКРАЋЕНИЦА

АП – аутономна покрајина

в. – види чланак

др. – други

ЈНА – Југословенска народна армија

km – километар

km² – квадратни километар

КУД – културно-уметничко друштво

МЗ – месна заједница

m – метар

m² – квадратни метар

m³ – кубни метар

НОБ – народно-ослободилачка борба

НОР – народно-ослободилачки рат

НП – национални парк

ОШ – основна школа

Св. – Свети

СРЈ – Савезна Република Југославија

ст. – становника

ст./km² – становника по квадратном километру

°C – степен Целзијусов

СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија

СШ – средња школа

УНЕСКО (UNESCO) – Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу

ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија

ha – хектар

cm – центиметар

A

АДА, градско насеље у североисточној Бачкој, центар и највеће насеље општине Ада (227 km², са 5 насеља и 16.991 ст. 2011), која припада Севернобанатском округу; 70 km северно од Новог Сада, са обе стране регионалног пута (државни пут II реда) и железничке пруге Нови Сад – Сента – Хоргош; 9.564 ст. (2011), мање него 2002. (10.547 ст.), а заједно са Молом, са којим је физиономски спојена има 15.573. ст. (2011); површина атара 3.313 ha, 288,7 ст./km²; повезана регионалним путем са Бечејем и Сентом, а локалним путевима са Кикиндом, преко новог моста на Тиси (2010), и Бачком Тополом.

Природа: лежи на 81 m надморске висине, поред десне обале Тисе, на источном ободу лесне терасе (флувио-барско дно Панонског басена), 8–10 m изнад алувијалне равни Тисе; на јужној граници атара и кроз насеље тече Буцак (32 km), десна притока Тисе, која се код Аде улива у Тису, са акумулационим језером Буцак дужине 14 km (80 ha); клима је континентална (панонска), средња годишња температура ваздуха је 11,7°C, у јануару -0,5°C, у јулу 22,1°C, а средња годишња сума падавина је 572,8 mm (подаци за Сенту, 1961–2010).

Становништво: Мађари 82,9 %, Срби 10,5%, Роми (2002); број домаћинстава 3.824 (2011); пољопривредно становништво 8,7% (2002).

Насеље: полифункционално градско насеље; збијеног, панонског типа, неправилног трапезастог облика, плански изграђено; површина грађевинског рејона 1.219 ha; у грађевинском смислу спојена са Молом (агломерација); кичма урбаног развоја је главна улица – Потиски пут Бечеј – Ада – Сента; обухвата 12 урбаних делова, најстарији је Адица (некада речно острво) поред Тисе настала 1700–1760, а најмлађа четврт је Македонија на југозападу настала после Другог светског рата; поједини нови делови града имају углавном решеткасту структуру улица (улице се секу под правим углом) као што су Македонија на југу и северни део града; централна зона је у средишту града, индустријска зона на југозападу

и југу, а рекреативна зона на југоистоку поред обале Тисе (Рекреациони центар „Адица”); у атару западно од града налазе се бројни Ађански салаши (преко 400 у општини Ада).

Привреда. Мањи привредни центар у североисточној Бачкој са 4.271 запослених, од којих највише у индустрији 2.211 и трговини 600 (подаци за општину Ада, 2017). Пољопривреда (ратарство, сточарство); пољопривредна газдинства 691, просечно 18,1 на 100 домаћинстава (2012); пољопривредно добро „Халас Јожеф”; развијена индустрија – „Литострој Потисје” (ливница), „Потисје прецизни лив” (ливница), „Ливница прецизних одливака”, „Термометал” (машине), „ИБА” (брусни алати), „Млинпродукт” (млин, пекара); „НИС” – гасно поље „Ада”; комунално предузеће „Стандард”; железничка станица (1889); железничка пруга Бечеј–Ада–Сента се не користи; специјално пристаниште на Тиси; пошта; до изградње моста на Тиси коришћена скела ка Падеју. **Туризам, одмор и рекреација.** Смештај: хотел „Парк”, преноћиште „Спорт” (60 лежаја, конгресна сала), хостел „Дом”. Рекреација и спорт: Рекреациони центар „Адица” са три отворена базена и великим парком; спортски терени (фудбал, одбојка на песку, тенис, рукомет, кошарка); камп на обали Тисе; спортски риболов на Тиси; лов на пространим ловиштима у околини Аде.

Непривредне делатности: Предшколска установа „Чика Јова Змај” са 6 дечјих вртића, Основна школа „Чех Карољ” (прва још 1703), Основна музичка школа „Барток Бела”, Средња техничка школа; Дом здравља Ада; дом културе, градска библиотека (од 1877); Прва и Друга месна заједница; Скупштина општине и Општинска управа.

Историја: на простору града има трагова насељености из праисторије; најстарије насеље које се помиње на подручју града је Банфалва (Бановци) из 1198; ту је била царинарница и скела на Тиси из 15. века, власништво деспота Ђурђа Бранковића; пронађени су остаци старе српске православне цркве из 16. века; Татарско село из 1594. било је западно од града; ту је било насеље Петрина пре 1699; данашње насеље први пут се помиње 1694. као Острово на Адици (некадашњем речном острву); до укидања Војне границе 1750. било је српско насеље, када се Срби исељавају у јужни Банат и Украјину, а на њихово место се насељавају Мађари од 1760. све до краја Другог светског рата; Срби који су досељени после Првог светског рата, депортовани су током Другог светског рата у централну Србију, Хрватску и логоре; статус трговишта (варошице) добија 1836; плански развој града почиње након великог пожара 1854;

статус градског насеља стиче 1953; од оснивања, нарочито у 20. веку постаје важан трговачки, занатски, индустријски и културни центар у североисточној Бачкој; до 1990. носиоци привредног развоја била су велика предузећа ПИК „Халас Јожеф” и индустрија алатних машина „Потисје”, која су већим делом престала да раде.

Културна баштина. *Српска православна црква Вазнесења Господњеј* (споменик културе од великог значаја): подигнута је 1826. по плану Даке Поповића, у духу српске средњовековне архитектуре, као петокуполни храм монументалних димензија; фреске је израдио Жарко Милинов по угледу на опленачки мозаик; стари барокни иконостас осликао је Новак Радонић 1867–1869, један од најзначајнијих сликара српског романтизма. Капела Преноса моштију Св. оца Николаја на православном гробљу (споменик културе) коју су подигли Петар и Пољка Дудварски 1895. године (капела Дудварски). Католичка црква Св. Тројства (1795), на месту старе цркве од набоја из 1764. **Природна баштина:** Стабло јаблана у Доњем риту поред Тисе.

АДАШЕВЦИ, сеоско насеље у Сремском округу, у општини Шид, 5 km јужно од Шида; број становника 1.919 (2011), мање него 2002. (2.166 ст.); налази се 4 km северно од магистралног ауто-пута (државни пут I реда, Е-70) Београд–Батровци, дуж регионалног пута (државни пут II реда) Шид–Моровић–Јамена и поред железничке пруге Шид – Сремска Рача (само за теретни саобраћај); локалним путем повезани су са Вашицом; површина атара 5.369 ha, 35,7 ст./km². **Природа:** леже на 83 m надморске висине, на лесној тераси (флувио-барско дно Панонског басена); северно од села је савремена плавинска лепеза, а јужно од насеља има бара и мочвара; источно од села протиче ка југу поток Шидина (Шаркудин), а западно од насеља ка југу тече Генерални канал, оба леве притоке Босута; југозападну границу атара представља река Босут која тече ка југу, а представља леву притоку Саве. **Насеље:** ратарско насеље, збијеног, панонског типа, крстасте основе, са дужим краком у правцу север-југ и проширењем у југоисточном делу насеља са неколико кратких споредних улица. **Становништво:** најбројнији су Срби 95,8% (2002); пољопривредно становништво 24,2% (2002). **Привреда:** тржишна пољопривреда (житарице, индустријско биље); 63,8% домаћинства има породично пољопривредно газдинство (2012); земљорадничка задруга, предузеће за производњу вијчаних машинских производа „Шумер”; железничка станица (за теретни саобраћај), пошта. **Непривредне делатности:** Основна школа „Вук Ка-

радић”, здравствена амбуланта, дом културе, месна заједница. **Историја:** под садашњим називом први пут се помињу 1584, а стално су насељени од 18. века; Срби су досељени из Босне и Херцеговине и подручја Лике.

Културна баштина. *Сйомен-комплекс „Сремски фронт”* јужно од села (знаменито место од изузетног значаја): место пробоја на Сремском фронту дуж кога су вођене ратне операције 1944–1945. између Немаца и Југословенске армије и завршене ослобађањем целог Срема од Немаца; комплекс је подигнут 1988, по пројекту Јована Солдатовића, а обухвата Сабиралиште, Алеју части и Музеј. Српска православна црква Св. Николе подигнута 1827. године.

АДАШЕВЦИ – СПОМЕН-КОМПЛЕКС СРЕМСКИ ФРОНТ, знаменито место од изузетног значаја, јужно од села Адашевици, у западном Срему, у општини Шид, 5 km јужно од Шида; комплекс се налази на месту пробоја на Сремском фронту дуж кога су вођене ратне операције 1944–1945. између Немаца и Југословенске армије и завршене ослобађањем целог Срема од Немаца; комплекс је подигнут 1988, по пројекту Јована Солдатовића, а обухвата Сабиралиште, Алеју части и Музеј.

АДОРЈАН, вештачко језеро (акумулација) на каналу Палић–Тиса, десној притоци Тисе, у североисточној Бачкој, у општини Кањижа, 10 km јужно од Кањиже, западно од села Адорјана. **Димензије:** дужина језера је 1,7 km, највећа ширина 0,2 km, а површина 0,2 km². **Облик:** издуженог је облика, а простире се у правцу исток-запад. **Рељеф:** језеро се простире на граници Бачке лесне терасе и алувијалне равни Тисе, на око 80 m надморске висине. **Настанак:** образовано је изградњом бране на каналу Палић–Тиса западно од Адорјана. **Насеље:** поред језера налази се сеоско насеље Адорјан. **Привреда:** језеро се користи за наводњавање, одводњавање и рекреациони риболов.

АДОРЈАН, сеоско насеље на североистоку Бачке, у општини Кањижа, која припада Севернобанатском округу, 12 km јужно од Кањиже; број становника 1.037 (2011), мање него 2002. (1.128 ст.); налази се 3 km источно од регионалног пута (државни пут II реда) Кањижа–Сента и 3 km источно од железничке пруге Кањижа–Сента (само за теретни саобраћај), на крају локалног пута који повезује насеље са споменим регионалним путем; површина атара 2.008 ha, 51,6 ст./km². **Природа:** лежи на 82 m надморске висине, на лесној тераси (флувио-барско дно Панонског басена), поред десне обале Тисе, код ушћа

Кереша (Жути канал), десне притоке Тисе; северно и југоисточно од села простире се алувијална равана реке Тисе; северно од села на Керешу се налази вештачко језеро (рибњак). Насеље: ратарско-сточарско насеље, збијеног типа, неправилне издужене основе, плански изграђено; обухвата две физиономске целине – Горњи и Доњи Адорјан, са две улице паралелне са Тисом и неколико кратких попречних улица. Становништво: најбројнији су Мађари 74,9%, затим Румуни 16,9%, Роми 5,1% (2002); пољопривредно становништво 33% (2002). Привреда: тржишна пољопривреда (житарице, поврће, виноградарство, сточарство); трговинско предузеће „Контакт”, „НИС Нафтагас” (погон Адорјан); железничка станица (само за теретни саобраћај), скелски прелаз преко Тисе ка Банату; пошта. Непривредне делатности: основна школа (1–4. разреда), предшколска установа, здравствена амбуланта, КУД „Адорјан”, месна заједница. Историја: једно од најстаријих насеља у Бачкој, први пут се помиње 1271. под именом Adryan са манастиром Св. Мартина и црквом Св. Ђорђа; расељен почетком турске власти око 1550; данашње насеље формирано је средином 19. века, на крају локалног пута који води од главног пута Сента–Кањижа до реке Тисе, код пристаништа за скелу; 1858. изграђена је црква око које се развило данашње насеље. Културна баштина: Римокатоличка црква Похођења Девацице Марије из 1858.

АЛЕКСАНДРОВО, сеоско насеље у Средњебанатском округу, у општини Нова Црња, 3 km јужно од Нове Црње; број становника 2.130 (2011), мање него 2002. (2.665 ст.); налази се дуж магистралног пута (државни пут I реда) Зрењанин – Нова Црња – Темишвар; површина атара 5.465 ha, 39 ст./km². **Природа:** лежи на 78 m надморске висине, на лесно-песковитој греди, која се налази на подручју флувио-барског дна Панонског басена (лесне терасе). **Насеље:** ратарско-сточарско насеље, збијеног, панонског типа, правоугаоне основе, плански изграђено, са решеткастом структуром улица (улице се секу под правим углом); обухвата главни део насеља и салаше у окружењу. **Становништво:** најбројнији су Срби 91,4%, затим Роми 4,2% и Мађари 1,3% (2002); пољопривредно становништво 25,2% (2002). **Привреда:** пољопривреда (житарице, индустријско биље, поврће, сточарство); Земљорадничка задруга „Полет”, пошта. **Непривредне делатности:** Основна школа „Бранко Радичевић”, предшколска установа, здравствена амбуланта, библиотека, месна заједница. **Историја:** настало је 1921–1923. досељавањем српских добровољаца из Првог светског рата углавном из Лике и средњег Баната; првобитно

носи назив Александрово, по краљу Александру I Карађорђевићу, а после Другог светског рата Велике Ливаде до 1992. када се враћа данашњи назив.

Културна баштина: Српска православна црква Св. великомученика Георгија изграђена 1932. године.

АЛЕКСА ШАНТИЋ, сеоско насеље у Западнобачком округу, у општини Сомбор, 24 km североисточно од Сомбора; број становника 1.770 (2011), мање него 2002. (2.172 ст.); налази се 8 km јужно од границе са Мађарском, дуж магистралног пута (државни пут I реда) и железничке пруге Сомбор–Суботица; површина атара 5.285 ha, 33,5 ст./km². **Природа:** лежи на 121 m надморске висине, на Бачкој лесној заравни. **Насеље:** погранично, ратарско насеље, збијеног, панонског типа, крстасте основе, са углавном решеткастом структуром улица (улице се углавном секу под правим углом), већином плански изграђено; окосницу насеља чине две главне улице које се секу под правим углом; обухвата главни део Село и пољопривредна газдинства „Север” 7 km северозападно од села и „9. мај” 8 km јужно од села. **Становништво:** најбројнији су Срби 75%, затим Хрвати 5,9%, Мађари 5,7%, Буњевци 3,6% и Југословени 3% (2002); пољопривредно становништво 16,6% (2002). **Привреда:** тржишна, интензивна пољопривреда (житарице); 36,9% домаћинства има породично пољопривредно газдинство (2012); пољопривредно предузеће „Алекса Шантић” (у стечају), железничка станица, пошта; рекреација и спорт – рекреациони центар са базеном, фудбалским и теренима за мале спортове. **Непривредне делатности:** Основна школа „Алекса Шантић”, предшколска установа, здравствена амбуланта, библиотека, месна заједница.

Историја: помиње се 1460. под именом Шара (мађарски шар значи блато), када је у поседу племићке породице Согог; данашње име добио је 1924. по чувеном песнику Алекси Шантићу.

Културна баштина: Дворац Каштел 8 km јужно од села подигнут 1906. (споменик културе); Српска православна црква Св. Тројице изграђена 2016.

Природна баштина: Парк шума – арборетум дворца Каштел јужно од села на 7 ha (природни споменик).

АЛИБУНАР, градско насеље у Јужнобанатском округу, центар општине Алибунар (602 km², са 10 насеља и 20.151 ст. 2011), 54 km североисточно од Београда, дуж магистралног пута (државни пут I реда) и железничке пруге Београд–Вршац; 3.007 ст. (2011), мање него 2002. (3.431 ст.); површина атара 8.671 ha, 34,7 ст./km². **Природа:** лежи на 82 m надморске висине, на ивици лесне терасе (флувио-барско дно

Панонског басена), у подножју Банатске лесне заравни; клима је континентална (панонска), средња годишња температура ваздуха је 11,9°C, јануар 0,7°C, јул 22,2°C, а средња годишња висина падавина 612,5 mm (подаци за Банатски Карловац, 1961–2010).

Становништво: Срби 59,8%, Румуни 28%, Роми 2,5%, Мађари 1,8% (2002); број домаћинстава 1.086 (2011); пољопривредно становништво 11% (2002).

Насеље: урбано насеље, збијеног, панонског типа, у облику слова „Г”, плански изграђено; поједини делови града имају углавном решеткасту структуру улица (улице се секу под правим углом); површина грађевинског рејона 430 ha; физиономски се дели на Центар (Рупа), Брег (Ново насеље), Селеушки, Локвањски и Карловачки пут; централна зона града је у средишту главног источног дела насеља (Рупа), радна зона на северном и југозападном ободу града, а рекреативна зона јужно од града (излетиште Девојачки бунар). **Привреда.** Мањи привредни центар у јужном Банату са 2.818 запослених, од којих највише у индустрији 674 и трговини 453 (подаци за општину Алибунар, 2017). Пољопривреда (ратарство, сточарство); пољопривредна газдинства 360, просечно 33,1 на 100 домаћинстава (2012); пољопривредна економија; производња конфекције „СТЕФ-ТЕХ”, комунално предузеће „Универзал”; 2 железничке станице, пошта; у стечају су велике фабрике – „ИФПА” (фармацеутска пластика), „ТАМРА ИМПЕХ” (индустрија стакла), „ЕУРОКРИСТАЛ” (индустрија стакла), „Алкрој” (текстилна). **Туризам, одмор и рекреација.** Смештај: Хотел „Златни бор” (50 лежаја) у Алибунару; Хотел „Плава дама” (120 лежаја, базен, конференцијска сала); „Горански дом” (36 лежајева) у излетишту Девојачки бунар у Делиблатској пешчари јужно од Алибунара. Туристичке знаменитости (културни туризам): три цркве у граду. Излетиште: Девојачки бунар у специјалном резервату природе „Делиблатска пешчара” јужно од Алибунара (два хотела, отворени базен са термалном водом, школа јахања, терени за фудбал, мали фудбал, кошарку, одбојку и др.). **Непривредне делатности:** Основна школа „Братство јединство” (прва школа крајем 18. века), Средња економско-трговинска школа „Доситеј Обрадовић”, Предшколска установа „Полетарац”; Дом здравља Алибунар, дом пензионера; културни центар „3. октобар”, општинска библиотека; месна заједница, Скупштина општине и Општинска управа. **Историја:** током турске власти постојала су насеља Велики и Мали Алибунар, која су опустела средином 18. века; данашње насеље настало је у 18. веку досељавањем Румуна, Срба и Немаца, нарочито 1771–1773, када је постојао Алијин бунар, по коме је

град добио име; на крају Другог светског рата Немци се исељавају, а досељавају Срби из Босне и Херцеговине, Црне Горе и централне Србије.

Културна баштина: Српска православна црква Св. Благовести (1796), Румунска православна црква Успења Пресвете Богородице, римокатоличка црква.

Природна баштина: Делиблатка пешчара (део специјалног резервата природе – заштићено подручје I категорије).

АЛИБУНАРСКА ДЕПРЕСИЈА (Источнобанатска депресија, Иланџанска депресија), рељефна целина, велико овално, плитко удубљење у јужном делу Баната, између Алибунара на југозападу и села Ватина на североистоку.

Простирање и границе. Депресија има облик веома издужене елипсе ограничена сигурним раседом, која се пружа у правцу југозапад-североисток између Алибунара и Ватина у дужини од око 29 km, а ширина депресије у правцу северозапад-југоисток износи око 10 km. Границу Алибунарске депресије представља линија Алибунар – Банатски Карловац – Вршачки Ритови – Ватин – Маргита – Локве – Алибунар. Западно од Алибунарске депресије, налази се мања Иланџанска депресија, истог, издуженог елипсастиг облика и истог правца пружања, североисточно од Иланџе, која је дуга око 12 km, а широка око 3,5 km.

Настанак. Под утицајем најмлађих тектонских покрета, у јужном делу Банатске лесне терасе, формирана је једна неотектонска-субструктурна Алибунарска депресија ограничена раседом, у виду плитког овалног улегнућа, километарских димензија. Сматра се да је Алибунарска депресија настала неотектинским спуштањем претерцијарних стена (палеозојских и мезозојских) у подини неогених седимената. **Настајанак и одлике депресије по Јовану Ђ. Марковићу (1972, 1990).** Западно од Вршца простиру се Алибунарски и Иланџански рит, који су плитке потолине спуштене дуж раседа, који дели ниже спуштено земљиште од вишег издигнутог тла, на којем је навејавањем песка и леса створена Банатска пешчара и Банатска лесна зараван око ње. Даље према северу налази се велика Источнобанатска утолегница (депресија), од Алибунарске и Иланџанске депресије (рита) ка северу све до Темишвара у Румунији.

Геолошки састав. Површински састав стена у депресији на основу Геолошке карте Србије 1:300.000 (извор: Геолошки информациони систем Србије): преовлађује тераса релативне висине 7–12 m коју чине субфације поводањских језера састављене од алеврита и глине из периода Вирма (фаза леденог доба); на северном ободу депресије јављају се под-

сечене плавине од шљунка и песка из плеистоцена (ледено доба).

Рељеф. Алибунарска депресија је неотектонска-субструктурна депресија. То је плитко, овално улегнуће, километарских димензија, често плавлено атмосферском и изданском водом. Унутар неотектонске депресије се срећу баре, мочваре, напуштени меандри и меандрирајући оцедни речни токови. Дно Алибунарске депресије код Лаудоновца и Вршачких Ритова налази се на око 76 m надморске висине, док се дно Иланџанске депресије налази на 75–77 m. **Геоморфолошка карта Србије.** На основу Геоморфолошке карте Србије 1.300.000 (извор: Геолошки информациони систем Србије), депресија се налази на простору Банатске лесне терасе (флувио-барско дно Панонског басена). Депресија обухвата два подручја елипсастог облика која су ограничена сигурним раседима. Алибунарска депресија има облик веома издужене елипсе ограничена сигурним раседом, која се пружа у правцу југозапад–североисток између Алибунара и Вагина у дужини од око 29 km, а ширина депресије у правцу северозапад–југоисток износи око 10 km. Западно од Алибунарске депресије, налази се мања Иланџанска депресија, истог, издуженог елипсастог облика и истог правца пружања, североисточно од Иланџе, која је дуга око 12 km, а широка око 3,5 km. Мањи рељефни облици у Алибунарској депресији су баре и мочваре.

Клима. На подручју депресије влада континентална (панонска) клима. Средња годишња температура ваздуха износи 11,9°C, у јануару 0,7°C, у јулу 22,2°C, а средња годишња висина падавина је 612,5 mm (подаци за Банатски Карловац, 1961–2010).

Воде. Кроз депресију протиче канал Нови Бечеј – Банатска Паланка и канал Моравица. У депресији се налази велики рибањак Вршачки рит, а на подручју депресије се простире густа мрежа мањих канала за одводњавање и наводњавање земљишта.

Земљиште. На основу Педолошке карте Србије (Извор: Геосрбија) у депресији су заступљени: ритска црница карбонатна, ритска црница бескарбонатна, ритска црница карбонатна местимично заслањена, ритска смоница, ливадска црница карбонатна на лесној тераси, солончак, солоњец солончакасти и др.

Биљни и животињски свет. На основу Карте природне потенцијалне вегетације Југославије 1:1.000.000 (1983), потенцијална вегетација у Алибунарској депресији је углавном шума лужњака и жутиловке; у западном делу депресије потенцијална вегетација је шума лужњака и жестице. Међутим, на подручју депресије нема шума. Некада је Панонску низију и Банатску лесну терасу прекривала травно-степска вегетација, условљена пре свега малом количином падавина. Степе су постепено претваране у њиве, тако да је стварна природна вегетација на тераси слабо очувана. Карак-

теристичне врсте дивљих животиња Панонске низије и Банатске лесне терасе су лисица, зец, дивља свиња, јелен, срна, а од птица шљука, препелица, фазан, голуб и др.

Становништво и насеља. На подручју Алибунарске депресије налазе се сеоска насеља Лаудоновац (21 ст.) и Вршачки Ритови (37 ст.) у којима живи укупно само 58 становника (2011).

Привреда. Депресија је погодна за земљорадњу, али се не може стално користити због честих високих вода. Мелиорациони радови у периоду 1767–1769. нису много изменили хидрографску слику предела. Због тога се у депресији становништво бави углавном сточарством. На Банатској лесној тераси, на којој се налази Алибунарска депресија, развијена је пољопривреда, нарочито производња житарица и индустријског биља, затим сточарство (говеда, свиње и живина) и рибарство (рибањак Вршачки рит). На овом подручју се налазе заливни системи за наводњавање ораница.

АЛУВИЈАЛНА РАВАН ДУНАВА, рељефна целина, веома издужено и релативно уско ниско подручје са обе стране Дунава; у Србији прати ток Дунава дуж западног и јужног обода Бачке, југозападног и јужног обода Баната, северног обода Срема и централне Србије.

Простирање и границе. Алувијална равна прати ток Дунава чија је дужина у Србији 588 km. Дунав у Србији прво тече на граници између Србије и Хрватске од Бездана до Бачке Паланке, потом улази у Србију, скреће ка југоистоку, тече поред Новог Сада и Београда, затим скреће ка истоку, па тече између Србије и Румуније од Банатске Паланке до ушћа Тимока у Дунав. Простирање алувијалне равни је бубрежасто, са проширењима и сужењима, тако да су границе равни веома кривудава. Дакле, алувијална равна Дунава је веома различите ширине, шири је поред леве обале, нарочито у западној Бачкој и између Новог Сада и Делиблатске пешчаре, а веома уска или је нема на десној обали у Срему поред Фрушке горе и Сремске лесне заравни, затим поред шумадијског побрђа и побрђа између Велике Мораве и Карпатских планина; низводно од Голупца до Кладова река тече кроз Карпатске планине, тако да је ту уместо алувијалне равни Ђердапска клисура. Низводно од Кладова река тече на западном ободу Влашке низије, тако да је ту алувијална равна веома широка. Алувијална равна обухвата нижу инундациону равна и нешто вишље алувијалне (речне) терасе. Граница овако дефинисане алувијалне равни у Бачкој, са леве стране Дунава, пружа се дуж линије Бачки Брег – Бачки Моноштор – Апатаин – Сонта – Каравуково – Банатско Ново Село – Бачка Палан-

ка – Гложан – Бегеч – Нови Сад – Каћ – Гардиновци – Тител. Граница у Банату, такође се леве стране Дунава, представља линија Перлез – Чента – Опово – Панчево – Банатски Брестовац – Ковин – Гај – Дубовац – Банатска Паланка. Граница алувијалне равни у Срему, са десне стране Дунава, је испрекидана јер се алувијална раван не простира континуирано, већ се јавља фрагментарно код Нештина, између Сусека и Нових Лединаца, затим између Петроварадина и Сремских Карловаца, потом код Белегиша и Земуна. Алувијална раван је у централној Србији, са десне стране Дунава, такође испрекидана, пошто се раван простира у виду издвојених подручја код Великог Села, између Смедерева и Рама, затим између Острова и Великог Градишта, потом источно од Ђердапске клисуре између Новог Сипа и Корбова, затим код Љубичевца, и на крају између Душановца и ушћа Тимока у Дунав.

Настанак. Алувијална раван је настала речном (флувијалном) ерозијом и акумулацијом односно радом речне воде Дунава. На основу Геолошке карте Србије 1:300.000 (извор: Геолошки информациони систем Србије) површински слојеви стена у алувијалној равни потичу из доњег и горњег холоцена, осим у унутрашњости Панчевачког рита где се јављају површинске стене из периода Вирма (део леденог доба). **Насијанак и одлике алувијалне равни њо Јовану Ђ. Марковићу (1972, 1990).** Алувијална раван Дунава у Бачкој је најмлађа акумулативна форма у Бачкој, а створена је таложењем материјала ове реке у млађем холоцену. Алувијална тераса Дунава настала је у старијем холоцену, а алувијалне равни банатских река са апсолутним висинама 65–80 m представљају најмлађе облике настале таложењем песка и муља Дунава. Дунавска акумулативна тераса у Бачкој настала је акумулацијом речног песка и муља, а затим је редуцирана ерозијом Дунава. Дунав гради велика речна острва. **Насијанак и одлике алувијалне равни њо Драјану П. Роговићу (1979, 2002).** Алувијалне равни представљају најниже (70–90 m) и најмлађе облике рељефа у Војводини. Састоје се од финих речних наноса – глине, песка и леса. Благо су нагнуте низ реке. Настале су бочним померањем обала, поткопавањем и обурвавањем лесних одсека. Корита ових река су плитка, а алувијалне равни широке и ниске. При незнатном порасту водостаја ниво подземне воде избија на површину, а вода из корита се излива. Због тога велике површине алувијалних равни су претворене у ритове, обрасле хидрофилном вегетацијом и неплодне. Од 18. века је почело регулисање појединих река, изградња канала и боч-

них насипа. Тако су знатни делови алувијалних равни приведени култури и претворена у плодна поља.

Геолошки састав. Површински састав стена на алувијалној равни Дунава на основу Геолошке карте Србије 1:300.000 (извор: Геолошки информациони систем Србије): фација поводња коју чине алеврити и глине из периода горњег холоцена; фација старача коју чине органогене глине и алеврити из времена горњег и доњег холоцена; фација корита од шљункова и пескова из горњег холоцена; глине, пескови и алеврити из холоцена; тераса релативне висине 3–5 m прекривена алевритима и песковима из доњег холоцена; унутар Панчевачког рита издиже се тераса релативне висине 7–12 m покривена субфацијама поводањских језера од глине и алеврита из периода Вирма.

Рељеф. Алувијална раван Дунава састоји се од ниже инундационе равни у коју је усечено речно корито, и вишље алувијалне (речне) терасе која окружује инундациону раван у виду испрекиданих зона различите ширине. Алувијалне равни (равнице) настају акумулативним радом великих река. Алувијалне терасе су речне терасе изграђене од алувијума односно наслага које формирају водени токови у речним долинама. Алувијална раван Дунава је нагнута у правцу тока Дунава; у Србији је највиша код уласка Дунава у Србију код Бездана на око 85 m надморске висине, код Банатске Паланке на месту где Дунав излази из Панонске низије висина алувијалне равни је око 69 m, док се при ушћу Тимока у Дунав где река напушта Србију раван спушта до око 35 m. У Панонској низији Дунав тече у алувијалној равни коју је сама изградила, а која је веома различите ширине; алувијална раван је шира поред леве обале, нарочито у западној Бачкој и између Новог Сада и Делиблатске пешчаре, а веома уска или је нема на десној обали у Срему поред Фрушке горе и Сремске лесне заравни, затим поред шумадијског побрђа и побрђа између Велике Мораве и Карпатских планина; низводно од Голупца до Кладова река тече кроз Карпатске планине (углавном подручје интензивног спирања и јаружања) у којима је издубила Ђердапску клисуру; Ђердапска клисура је највећа пробојница у Европи, дугачка око 100 km, пружа се упореднички и лактасто, пробија карпатску планинску пречагу (отуда назив пробојница), а представља композитну долину са четири клисуре и три котлине, и то од западу ка истоку смењују се Горња клисура, Љупковска котлина, клисура Госпођин вир, Доњомилановачка котлина, клисура Велики и Мали казан (ширине само 170 m), Оршавска котлина и Сипска клисура; изградњом бране хидроелектране

Ђердап I у Ђердапској клисури се налази Ђердапско језеро; низводно од Кладова река тече на западном ободу Влашке низије; у Панонској низији од Бездана до Рама речна долина је углавном широка са благим долинским странама, стим да су долинске стране стрмије поред Фрушке горе, Сремске лесне терасе и шумадијског побрђа; у Ђердапској клисури речна долина је углавном уска са веома стрмим долинским странама. **Зајаднобачко Подунавље (Горње Подунавље).** Алувијална раван је за 3–4 m нижа од Бачке лесне терасе, а обухвата два нивоа. Виши ниво је алувијална тераса коју река већ дуго није плавила, која је 2–5 m виша од инундационе равни; на тераси преовлађује песак и лес; ту су стари речни токови и обалски брежуљци. Нижи ниво је инундациона раван просечне висине 85 m надморске висине коју река сваке године плави у пролеће и рано лето; у инундационој равни преовлађују алувијални шљунак, песак, глина и муљ; у равни су бројна улегнућа испуњена водом и обалске гредице који су настали изливањем Дунава. **Јужнобачко Подунавље.** Алувијална тераса Дунава налази се између Бачке лесне терасе и инундационе равни Дунава, а делом је испрекидана; тераса је уска 500–1.000 m, код Новог Сада до 2.000 m; висина терасе код линије Богојево–Оџаци износи 84 m надморске висине, код Новог Сада 81 m, а код Титела 79 m; тераса има пад у правцу тока Дунава, а пад ка Дунаву је незнатан; релативна висина терасе је 3–5 m; рељефни облици на тераси су стари речни токови и обалски брежуљци. **Инундациона раван Дунава:** правац пружања инундационе равни је исти као и правац отицања Дунава, али је краћа за 50 km од корита Дунава; ширина равни је различита – код Бачког Брега 19 km, између Бездана и Батине 6 km, код Сомбора 26 km, код Новог Сада само 0,7 km, а код Титела 8 km; облик равни је бубрежаст са сужењима код Бездана, Богојева, Бачке Паланке и Новог Сада, и са већим проширењима код Бачког Брега и линије Кнежеви Виногради – Сомборска шикара; Дунав има врло уску долинску раван; границе равни су код алувијалних тераса благих страна високих 2–5 m, а где нема терасе издижу се стрми одсеци високи 8–10 m (на пример од Новог Сада до Титела са бачке стране); надморска висина равни опада у правцу тока Дунава, код Бачког Моноштора је 85 m, а код Титела 76 m; преовлађује геолошки наталожен рецентни песак и муљ који је Дунав таложио током свог отицања и изливања; нулта тачка Дунава код улаза у Србију износи 81 m, а код Старог Сланкамена 69,6 m; последица малог пада Дунава је стварање меандара, рукаваца, мртваја, ада, обалских брежуљака и пешчаних дина. **Ковилско-йејроварадински рииј.** Алувијална раван: таложењем током поплава настале су аде, обалске греде и депресије у нижим деловима

алувијалне равни; раван је испресецана рукавцима, меандрима, барама и мртвајама. **Инундациона раван:** налази се на 72–76 m надморске висине, а висина гредица уз сам Дунав је до 80 m. Ерозивни облици у алувијалној равни су меандри и рукавци (стари речни токови), а акумулативни облици плићаци, речне аде и обалске греде. Величином се истиче Крчединска ада са депресијама које представљају некадашње речне рукавце које поплава акумулацијом наноса оплићује. **Банатско Подунавље.** Алувијална тераса није континуирана, већ је очувана само између Омољице и Брестовца и између Ковина и Дубовца; алувијална тераса је ограничена одсеком висине 4–6 m ка вишој Банатској лесној тераси; просечна висина терасе је 70–73 m надморске висине са паралелним гредама (некадашњи обалски брежуљци Дунава) и удубинама (стари речни токови и рукавци Дунава) у правцу отицања Дунава; тераса је настала акумулативним радом Дунава почетком холоцена, и то акумулацијом песка, муља и субаерског материјала. **Инундациона раван:** између Перлеза и Ченте спојена је са равни Тисе; раван је сужена код Ченте, Панчева, Ковина, Дубовца и Банатске Паланке; између сужења су проширења, и то дунавско-тамишко (Панчевачки рит ширине 18 km, са пешчаним спрудовима и напуштеним речним коритима), затим панчевачко-ковинско, ковинско-дубовачко и паланачко проширење; инундациона раван је најмлађа творевина настала у горњем холоцену; раван је до пре 50 година била плављен терен, где је Дунав током поплава негде вршио ерозију а негде акумулацију. **Геоморфолошка карџа Србије.** На основу Геоморфолошке карте Србије 1.300.000 (извор: Геолошки инфоформациони систем Србије) основни елементи рељефа алувијалне равни Дунава су: највећи део подручја представља алувијална раван различите ширине; на појединим местима изнад алувијалне равни издижу се вишље речне терасе, међу којима су највеће поред десне обале Дунава у јужној Бачкој између Бачког Новог Села и Бачке Паланке и између Бегеча и Новог Сада, а поред десне обале Дунава у централној Србији речна тераса се простире западно од Костолца; мањи рељефни облици у алувијалној равни су бројне баре и мочваре, оцедни речни токови, трасе пешчаних спрудова, напуштена речна корита, напуштени меандри (мртваје), док јужно од Делиблатске пешчаре има неколико индивидуалних пешчаних бедема; са обе стране алувијалне равни издижу су вишљи рељефни облици, и то лесне терасе, лесне заравни, обронци Фрушке горе и Шумадијског побрђа као и Делиблатска пешчара.

Опште природне одлике алувијалне равни (из Енциклопедије Југославије, 1. издање). Геолошки састав чине алувијални пескови и глине. Алувијална раван је настала наносима Дунава, Дунавска алувијал-

на тераса је акумулирана флувијалним материјалом у доњем алувијуму, а касније је редуцирана ерозијом Дунава. Дунав у Бачкој и Банату има широку алувијалну раван, а у Срему сасвим уску раван, јер се река приближила Фрушкој гори. Педолошки састав у инундационој (алувијалној) равни чини алувијум (пескови и муљ), а на алувијалној тераси Дунава преовлађују ритске и ливадске црнице.

Клима. У Србији, у панонском делу алувијалне равни Дунава влада континентална (панонска) клима. Код Новог Сада средња годишња температура ваздуха износи је 11,4°C, у јануару -0,4°C, у јулу 21,4°C, а средња годишња сума падавина 625,6 mm (подаци за Нови Сад – Римски Шанчеви, 1961–2010). Код Београда средња годишња температура ваздуха је 12,6°C, у јануару 1,2°C, у јулу 22,4°C, а средња годишња сума падавина 696,1 mm (1961–2010).

Воде. Највећи хидрографски објекат у алувијалној равни је река Дунав, велика европска река, друга најдужа река у Европи, после Волге, и најдужа река у Србији, која протиче кроз 10 држава и улива се у Црно море; дужина реке је 2.783 km, од тога у Србији 588 km, а површина слива 817.000 km², од чега у Србији 81.703 km² (92,5% територије Србије). Дунав улази у Србију из Мађарске северозападно од Сомбора, поред села Бездана на 80,7 m надморске висине; прво тече између Србије и Хрватске, ка југу, затим ка истоку до Бачке Паланке, потом улази у Србију, протиче поред Новог Сада, скреће ка југоистоку, протиче поред Београда и Панчева, затим скреће ка истоку до Рама; после Рама тече ка југоистоку између Србије и Румуније, и на крају након ушћа Тимока у Дунав, на око 30 m надморске висине, напушта Србију и тече ка истоку између Румуније и Бугарске; укупни пад реке је 1.078 m, од тога у Србији 50,7 m; просечни пад реке је 38,7 cm/km, у Србији само 8,6 cm/km; ток реке је веома кривудава; нарочито је кривудава ток у Панонској низији, од Бездана до Рама са бројним меандрима (окукама), рукавцима, речним острвима (адама), као и барама и мочварама поред реке; највећи меандри су код Каравукова у Бачкој и код Кладова у источној Србији; највећа речна острва су Шаренградска ада западно од Бачке Паланке, Нештинска ада код Бачке Паланке, Черевихка ада код Футога, Крчединска ада источно од Новог Сада, Велико ратно острво код Београда, Форконтумац и Чакљанац код Панчева, Смедеревска ада и др. У алувијалној равни Дунава налазе се ушћа и завршни делови бројних притока Дунава. Притоке Дунава у Србији: највеће леве притоке у Бачкој су Мали бачки канал и Тиса; највеће леве притоке у Банату су Визељ, Сибница, Тамиш, Надела, Црна бара, Ка-

раш (канал Нови Бечеј – Банатска Паланка) и Нера; највећа десна притока у Срему је Патка бара; највеће десне притоке у централној Србији су Велика Морава, Млава, Пек, Поречка река, Јасеничка река и Тимок; у Бачкој из Дунава почиње (извице) Велики бачки канал, канал Безда–Пригревица и канал Богојево–Врбас. На Дунаву се налазе велика вештачка језера (акумулације): Ђердапско језеро (253 km²), највеће језеро у Србији у Ђердапској клисури, и језеро узводно од хидроцентралне Ђердап II северно од Неготина. Поред Дунава у алувијалној равни налазе се рибењаци Футог (2,1 km²) западно од Футога и Сусек (1,6 km²) западно од Беочина код села Сусек. У алувијалној равни, поред леве обале Дунава, у Бачкој налази се велики број бара, које представљају некадашње рукавце, инундационе баре и мочваре; највеће баре у западној Бачкој, западно од Сомбора и Апатина, су Барачка, Фекетевиз, Цигларска, Велика Кајла, Имрина бара, Крива бара, Моношторски Дунавац и Купусинска Кучка; највеће баре у јужној Бачкој јужно од Ковиља су Патријаршијска Тоња, Агла код скеле, Мазгина млака, Венеција, Ковиљски шлајз, Тоња, Агла у Пањевима, Бурмански Вок, Аркањ, Рљачка Агла, Пајчар, Дунавац и Затоња. У алувијалној равни Дунава простире се густа мрежа канала за одводњавање.

Земљиште. На основу Педолошке карте Србије (Извор: Геосрбија) у алувијалној равни преовлађује алувијално и ритско земљиште, и то алувијално иловасто земљиште, алувијално глиновито земљиште, алувијално песковито земљиште, алувијално забарено земљиште, алувијално земљиште на ритској црници, иницијално земљиште на алувијалним наносима, ритска црница карбонатна, ритска црница бескарбонатна, мочварно глејно земљиште, ритска смоница и др.

Биљни и животињски свет. На основу Карте природне потенцијалне вегетације Југославије 1:1.000.000 (1983), потенцијална вегетација на алувијалној равни Дунава је углавном шума топола и врба а на мањим деловима шума лужњака и жутолике. Стварна природна вегетација алувијалне равни чине у значајној мери шуме. Најшире зоне шума налазе се у западној и јужној Бачкој, нарочито западно од Сомбора, јужно од Апатина, код Младенова и др. Карактеристичне врсте дивљих животиња Панонске низије и алувијалне равни Дунава су лисица, зец, дивља свиња, јелен, срна, а од птица шљука, препелица, фазан, голуб и др. Природна вегетација је нарочито очувана у заштићеним подручјима у Горњем Подунављу, Карађорђевој и Ковиљско-петроварадинском риту. **Горње Подунавље.** Биљни свет: евидентирано је преко 1.000 врста биљака, међу којима су и крајње угрожене врсте у Србији, као

што су ребратица, барак и змијски љутић. Животињски свет: обухвата 60 врста дневних лептира, 55 врста риба, 11 врста водоземаца, 9 врста гмизаваца, чак 230 врста птица, као и 51 врсту сисара; подручје резервата је значајно плодиште и миграциона стаза за рибе, затим гнездилиште орла белорепана и црне роде, као и највеће станиште у Србији популације јелена и дивље свиње. **Карађорђево**. Биљни свет: темељна вредност резервата су ритке шуме аутохтоних врба и топола са специфичном зељастом вегетацијом и биљним врстама међу којима су бројне врсте заштићене као природне реткости; у жбунастој вегетацији значајна врста је црни глог који спада у групу панонских субендемита; водене биотопе одликује макрофитска реликтна вегетација са белим локвањем, а у мочварним заједницама истичу се велике популације иђирота. Животињски свет: шуме у резервату пружају оптималне услове за опстанак бројних врста као што су европски јелен, дивља свиња, куна, дивља мачка, видра, орао белорепан и црна рода; Карађорђево се издаваја као природно мрестилиште за бројне врсте риба, као и станиште водоземаца и гмизаваца, од којих већина врста спада у природне реткости. **Ковиљско-петроварадински рит**. Биљни свет: захваљујући различитим рељефним облицима, надморском висином и режимом поплавних и подземних вода, овде је настао разноврстан живи свет; нарочиту вредност чине ретке и угрожене врсте биљака, међу којима се истичу плава линцура, ребратица, водени орашак, четворолисна детелина, мочварни каћунак и друге врсте. Животињски свет: у ритовима је заступљено 46 врста риба; резерват је значајан за природни мрест домаћих врста риба, нарочито штуче, шарана и кечиге; ту живи 172 врсте птица, међу којима су 103 врсте заштићене природне реткости; међу сисарима у старим ритским шумама живи дивља мачка и видра које су заштићене као природне реткости.

Становништво и насеља. У алувијалној равни и на обалама Дунава налазе се бројна сеоска и градска насеља у којима живи велики број становника. Највећа насеља на речној тераси Дунава су Бачко Ново Село, Бачка Паланка, Бегеч, Футог, Ветерник, део Новог Сада, Гардиновци, Лок, Панчево, Старчево, Омољица, Банатски Брестовац. Плочица, Скореновац и Ковин. У нижој алувијалној равни налазе се део Новог Сада, Падинска Скела, Овча, Борча, Крњача и Мало Баваниште. На обали Дунава, на додиру ниже алувијалне равни и вишље лесне терасе и заравни налазе се Апатин, Бачка Паланка, Беочин, Футог, Ветерник, Нови Сад, Беочин, Петроварадин, Сремски Карловци, Београд, Панчево, Гроцка, Смедерево, Ковин, Костолац, Велико Градиште, Голубац, Кладово и др.

Привреда. Дунав представља магистрални међународни пловни пут, на коме се налазе пристаништа код Апатина, Бачке Паланке, Новог Сада, Београда, Панчева, Смедерева, Ковина, Великог Градишта, Голупца, Текије и Прахова; зимовалишта за бродове налазе се код Апатина, Ковина и Великог Градишта; река се користи за производњу електричне енергије (хидроцентрале Ђердап I и Ђердап II), наводњавање (велики заливни системи поред реке), одводњавање, риболов, спортски риболов, наутички туризам, купање, одмор и рекреацију. У сеоским насељима је развијена пољопривреда, нарочито производња житарица, индустријског биља, поврћа и воћа, као и сточарство (говеда, свиње и живина), док је у градовима веома развијена индустрија и трговина.

Природна баштина. Поред Дунава се налазе бројна и значајна природна добра: у западној Бачкој „Горње Подунавље”, специјални резерват природе, заштићено природно добро (заштићено подручје) I категорије од изузетног значаја на површини од 19.648 ha; западно од Бачке Паланке „Карађорђево”, специјални резерват природе, заштићено природно добро (заштићено подручје) II категорије од великог значаја на површини од 2.955,3 ha; код Бачке Паланке „Тиквара”, парк природе, заштићено природно добро (заштићено подручје) III категорије на површини од 508,1 ha; западно од Новог Сада „Бегечка јама”, парк природе, заштићено природно добро (заштићено подручје) III категорије на површини од 379,4 ha; југоисточно од Новог Сада „Ковиљско-петроварадински рит”, специјални резерват природе, заштићено природно добро (заштићено подручје) I категорије од изузетног значаја на површини од 5.895 ha; код Београда „Велико ратно острво”, предео изузетних одлика, заштићено природно добро (заштићено подручје) III категорије на површини од 167,9 ha; „Панчевачке аде” јужно од Панчева, заштићено станиште, природно добро (подручје) у поступку заштите III категорије, на површини од 1.309,3 ha; источно од Ковина део „Делиблатске пешчаре”, специјални резерват природе, заштићено природно добро (заштићено подручје) I категорије од изузетног значаја на површини од 34.829,3 ha; у источној Србији „Ђердап”, национални парк, заштићено природно добро (заштићено подручје) I категорије од изузетног значаја на површини од 63.608,4 ha.

АЛУВИЈАЛНА РАВАН САВЕ, рељефна целина, веома издужено и релативно уско, ниско подручје са обе стране реке Саве; у Србији прати ток Саве дуж јужног обода Срема и северног обода централне Србије, од Јамене до ушћа Саве у Дунав код Београда.

Простирање и границе. Алувијална раван прати ток Саве чија је дужина у Србији 207 km. Сава улази у Србију југозападно од Шида, западно од села Јамена, тече ка истоку на граници између Србије и Босне и Херцеговине до ушћа Дрине код села Сремска Рача, потом тече унутар Србије ка североистоку до Сремске Митровице, затим ка југоистоку до села Јарка, где скреће на југ до Шапца, потом тече ка истоку до Обреновца, и на крају ка североистоку до ушћа у Дунав код Београда. Ширина алувијалне равни је различита, са проширењима и сужењима, тако да су границе равни веома кривудава пратећи ток Саве. Граница алувијалне равни са леве, сремске стране Саве прати линију Јамена – Сремска Рача – село Босут – Сремска Митровица – Јарак – Кленак – Грабовци – Обреж – Купиново – Прогар – Бољевци – Сурчин – Нови Београд. Границу равни са десне стране Саве, у централној Србији, представља линија Црна Бара – Ноћај – Дреновац – Шабац – Прово – Ушће – Скела – Обреновац – Барич – Умка – Остружница – Железник – Београд.

Настанак. Алувијална раван Саве настала је речном (флувијалном) ерозијом и акумулацијом односно радом речне воде Саве. На основу Геолошке карте Србије 1:300.000 (извор: Геолошки информациони систем Србије) површински слојеви стена у алувијалној равни Саве потичу из доњег и горњег холоцена. **Насијанак и одлике алувијалне равни њо Јовану Ђ. Марковићу (1972, 1990).** Сава веома кривуда, меандрира и ствара окуке (меандре). Поред Саве налазе се бројне стараче и мртваје, као што је Обедска бара као мртваја, затим Купински кут као највећи меандар. Река гради и бројне аде – речна острва као што је Ада Циганлија код Београда. Поред Саве је алувијална тераса Саве. Дуж Саве су спроведени мелиорациони радови: исушивање водоплавних терена и изградња заштитних бедема и канала. Посавина је густо насељена, привредно вишеструко значајна и искоришћена. **Насијанак и одлике алувијалне равни њо Драјану П. Роговићу (1979, 2002).** Алувијалне равни представљају најниже (70–90 m) и најмлађе облике рељефа у Војводини. Састоје се од финих речних наноса (глине, песка и леса). Благо су нагнуте низ реке. Настале су бочним померањем обала, поткопавањем и обурвавањем лесних одсека. Корита ових река су плитка, а алувијалне равни широке и ниске. При незнатном порасту водостаја ниво подземне воде избија на површину, а вода из корита се излива. Због тога су велике површине алувијалних равни претворене у ритове, обрасле хидрофилном вегетацијом и неплодне. Од 18. века је почело регулисање појединих река, изградња канала и бочних

насипа. Тако су знатни делови алувијалних равни приведени култури и претворена у плодна поља.

Геолошки састав. Површински састав стена на алувијалној равни Саве на основу Геолошке карте Србије 1:300.000 (извор: Геолошки информациони систем Србије): преовлађује фација поводња коју чине алеврити и глине из горњег холоцена; на појединим местима јављају се фација корита коју чине шљункови и пескови из горњег холоцена, фација старача коју чине органогене глине и алеврити из горњег и доњег холоцена, затим глине, пескови и алеврити из холоцена, као и тераса релативне висине 3–5 m коју чине алеврити и пескови из доњег холоцена и др.

Рељеф. Алувијална раван Саве спада у најниже и најмлађе облике рељефа у Војводини. Сава тече у алувијалној равни са бројним барама и мочварама; алувијална раван је углавном релативно широка, стим да је ужа тамо где вишљи рељефни облици у окружењу алувијалне равни, и то лесна зараван, лесна тераса, речне терасе покривене лесом, речне терасе и шумадијско побрђе, допиру близу обале реке, као што су делови обале код Сремске Митровице, Јарка, Шапца и Београда; речна долина је углавном веома широка, на појединим местима нешто ужа у складу са ширином алувијалне равни, са углавном незнатно нагнутим долинским странама; долинске стране су стрмије тамо где лесна зараван, лесна тераса и шумадијско побрђе допиру близу обале реке. На читавој алувијалној равни Саве су уске издужене депресије и уске издужене греде; депресије су чешће од гредица; у депресијама се задржава вода представљајући баре; гредице су настале од речног материјала и представљају више оцедитије земљиште. Надморска висина алувијалне равни на западу код Јамене износи око 82 m, а код ушћа Саве код Београда 70 m. Алувијална раван има незнатни пад у правцу тока Саве и ка реци Сави. **Алувијална раван код Босуйских шума.** Раван је настала током холоцена, таложењем материјала који су доносиле реке Сава и Дрина, а то су шљункови, пескови и муљ; висина равни је 77–80 m. **Алувијална раван код Засавице у Мачви.** На алувијалној равни су запажене уске и издужене депресије и греде; у депресијама се дуже задржава вода чинећи бројне баре; гредице су настале од речног материјала (песак, шљунак) и представљају више и оцедитије земљиште; дринске греде имају правац пружања север-југ, а савске запад-исток, односно прате правце токова Дрине и Саве. Засавица је стари ток (напуштени рукавац) Саве а између њих лежи висока греда покривена черноземом. Облици флувијалног рељефа су: алувијална раван и речна

тераса; раван је састављена углавном од пескова, муљевито-песковитих и шљунковито-песковитих седимената; терасна зараван према алувијалној равни завршава се терасним одсеком; Засавица је по постанку флувијални облик рељефа, а по савременом процесу представља барски облика рељефа. Флувио-барски рељеф су: активне баре и мочваре и мртваје у фази забаривања. **Алувијална раван код Обедске баре.** Висина терена око Обедске баре је 71–73 m. У алувијалној равни преовлађује наизменична смена греда и депресија као последица деловања речне активности Саве. Са севера је одсек Сремске лесне терасе висине 5–8 m; са југа баре је обалска греда. Терен унутар потковичасте баре назива се Купинска греда, јер је представљена гредама између којих су баре лучног облика. Алувијална раван је настала акумулацијом флувијалног материјала, и то муља и песка, док су основне одлике њеног рељефа уздигнуте греде и уске уздужне депресије које се наизменично смењују. Основни облици рељефа на простору Обедске баре су: алувијална раван Саве коју чини инундациона раван и млађа алувијална тераса апсолутне висине од 74 до 85 m; варошка (лесна) тераса издигнута за 2–4 m изнад алувијалне равни, која се у благом успону диже до висине од око 100 m. Алувијална раван реке Саве простире се у ширини 1,5–7 km уз реку. Алувијална раван је најужа јужно и источно од насеља Купиново, а најшира наспрам Обедске баре. Једна од најинтересантнијих очуваних бара-мртваја је Обедска бара, као и два велика меандра у Србији, Орлача и Купински кут. **Геоморфолошка карџа Србије.** На основу Геоморфолошке карте Србије 1.300.000 (извор: Геолошки информациони систем Србије) највећи део подручја представља алувијална раван Саве различите ширине. Поред леве обале раван је шира од села Кленак све до ушћа у Дунав. Са десне стране Саве раван је шира у Мачви од ушћа Дрине до села Дреновац, од села Скела до села Уровци, затим од Забрежја до Барича и од Остружнице до Београда. Између проширења су сужења алувијалне равни, нарочито са леве обале од села Јамене до села Хртковци, затим код Прогара и Болеваца. Сужења са десне стране реке су од Табаковића преко Шапца до Скеле, затим код села Уровци, као и између Барича и Умке. Поред алувијалне равни, на појединим местима, нарочито са десне стране реке, налазе се више речне терасе које нису покривене лесом. Са леве стране реке речна тераса се простире код Јакова. Са десне стране Саве речне терасе се пружају од Равња до Засавице, код Ноћаја, између Шапца и Миокуса, између Прова и Ушћа, а од Ушћа до Забрежја се простире веома широка и

пространа речна тераса широка скоро 10 km. Ако узмемо у обзир и речне терасе (које нису покривене лесом), алувијална раван је најшира у Мачви поред десне обале Саве од ушћа Дрине до Дреноваца која је широка око 9 km, и од Ушћа до Барича која има ширину од око 10 km. Највећи меандри Саве су код Сремске Раче, Босута, села Равње, Купинова, Обреновца и Барича. Мањи рељефни облици у алувијалној равни су: баре и мочваре; мртваје – напуштени меандри као што су Засавица и Обедска бара; највећа зона бара и мочвара пружа се са леве стране реке, између алувијалне равни Саве и Сремске лесне терасе у виду појаса од Грабовца до Купинова; највећа речна острва – аде (са трасама пешчаних спрудова) налазе се код Сремске Раче, Шапца, Мрђеноваца, Прова, Прогара, Барича и Београда, са трасама пешчаних спрудова; јављају се и трасе пешчаних спрудова, напуштена речна корита и др. Алувијалну раван окружује са леве, сремске стране реке углавном Сремска лесна тераса (флувио-барско дно Панонског басена и речне терасе покривене лесом), а код Новог Београда Сремска лесна зараван. Са десне стране реке алувијалну раван окружује: у Мачви пространа, стара напуштена плавина; од Мачве до Барича маринско-лимничке терасе оивичине са подручјем умереног спирања и јаружања; од Барича до Умке активна и умирена клизишта; од Остружнице до Београда маринско-лимничке терасе покривене лесом оивичине са подручјем умереног спирања и јаружања.

Опште природне одлике алувијалне равни (из Енциклопедије Југославије, 1. издање). Сава има пространу алувијалну раван у Срему, у којој је усекла корито са бројним меандрима и мртвајама. Раван је била изложена сталним поплавама, и зато се морало присупити регулацији Саве и мелиорацији водоплавних предела. Геолошки састав равни чине алувијални пескови и муљевити материјал. Алувијална раван настала је од наноса Саве. Педолошки састав у инундационој (алувијалној) равни чини алувијум (песак и муљ).

Клима. У алувијалној равни Саве влада континентална (панонска) клима; средња годишња температура ваздуха износи 11,4°C, у јануару -0,2°C, у јулу 21,3°C, а средња годишња сума падавина је 620,3 mm (подаци за Сремску Митровицу, 1961–2010).

Воде. Највећи хидрографски објекат у алувијалној равни је река Сава, велика европска, пловна река, десна притока Дунава, која извире у северозападној Словенији, а протиче на територији или границама Хрватске, Босне и Херцеговине и Србије; у Србији тече у јужном Срему, односно представља јужну

границу Срема; дужина реке је 945 km, од тога у Србији 207 km, а површина слива 95.719 km², од тога у Србији 15.687 km². Сава улази у Србију југозападно од Шида, западно од села Јамена на око 80 m (висина терена), тече ка истоку на граници између Србије и Босне и Херцеговине до ушћа Дрине код села Сремска Рача, потом тече унутар Србије ка североистоку до Сремске Митровице, затим ка југоистоку до села Јарка, где скреће на југ до Шапца, потом тече ка истоку до Обреновца, и на крају ка североистоку до ушћа у Дунав код Београда на око 70 m надморске висине; укупни пад реке је 370 m, од тога у Србији око 10 m; просечни пад реке је 39 cm/km, а у Србији веома мали само око 4,8 cm/km; река је типични равничарски, спори кривудасти водоток са бројним менадрима, рукавцима и речним острвима (аде); највећи меандри се налазе код села Босут, Купиново (Купински кут), Прогар и Бољевци; највеће аде су Ада и Молинско острво код Сремске Раче, Мишарска ада код Шапца, Оридска ада код Мрђеновца, Подгоричка ада код Обрежа, Скељанска ада код Скеле, Ада код Прогара, Спруд код Барича, Ада Циганлија и Ада Међица код Београда. У алувијалној равни Саве налазе се ушћа и завршни делови бројних притока Саве. Највеће леве притоке су Босут, Вртич (Јелисаветин канал), Источно ободни канал, Чикаш, Кудош, канал Јарковачка Јарчина, Врањ, канал Прогарска Јарчина и Галовица; највеће десне притоке су Дрина, Засавица, Ревеница, Јерез, Добрава, Вукодраж, Колубара и Топчидерска река. Поред Саве, југоисточно од Сремске Митровице, налази се рибњак Легет (0,7 km²). Поред реке налази се велики број бара које представљају фосилне меандре и рукавце Саве, инундационе баре и мочваре; највеће баре у југозападном Срему, јужно од Моровића, су Брек, Каранова Млака, Дубовац, Слезен, Дворина бара, Радосава, Вратишна бара и Велика Винична; највеће баре у југоисточном Срему између села Грабовци и Купиново су Обедска бара, Врањ, Широка бара, Глибовица, Велика бара, Криваја, Кошарњача и Живача. У алувијалној равни Саве простире се густа мрежа канала за наводњавање и одводњавање.

Земљиште. На основу Педолошке карте Србије (Извор: Геосрбија) у алувијалној равни преовлађује алувијално и ритско земљиште, и то: алувијално иловасто земљиште, алувијално забарено земљиште, алувијално песковито земљиште, алувијално земљиште на ритској црници, ритска црница карбонатна песковита, ритска црница бескарбонатна и др.

Биљни и животињски свет. На основу Карте природне потенцијалне вегетације Југославије 1:1.000.000 (1983), потенцијална вегетација на

алувијалној равни Саве је углавном шума топола и врба; у Мачви и западно од ушћа Дрине потенцијална вегетација је шума лужњака и жутиловке. Стварну природну вегетацију алувијалне равнине чине у значајној мери шуме. Највећи шумски простори су са леве стране Саве, и то Босутске шуме од Јамене до Сремске Раче, затим од села Кленак до Купиново, источно од села Босута, између Сремске Митровице и Хртковаца, и између Прогара и села Бољевци. Карактеристичне врсте дивљих животиња Панонске низије и алувијалне равнине Саве су лисица, зец, дивља свиња, јелен, срна, а од птица шљука, препелица, фазан, голуб и др. Природна вегетација је нарочито очувана у заштићеним подручјима, и то у Босутским шумама, Засавици и Обедској бари. **Босујске шуме.** Биљни свет: у парку природе се простиру лужњакове шуме старе преко 400 година, са појединим стаблима високим преко 40 m; лужњакове шуме по својој изворној структури и изграђености представљају специфичну реликтну творевину прашумског типа, што је реткост у Европи; осим храста лужњака, као градитељи заједница или пратеће врсте дрвећа, заступљени су бели јасен, пољски јасен, граб, клен, жестиљ, пољски брест и друге врсте дрвећа. Животињски свет: затворени шумски склопови су идеална станишта за многе животиње, нарочито за дивље свиње, европске јелене и срне, којих на овом подручју има у великом броју. **Засавица.** Биљни свет: у резервату који обухвата реку Засавицу заступљено је преко 250 фитопланктонских и 190 зоопланктонских врста, затим 60 врста гљива и око 700 врста виших биљака; у највредније биљне врсте спадају бели и жути локвањ, језичасти љутић, мочварна коприва и тестерица, као и алдрованда, реликтна врста из терцијара, за коју се претпостављало да је изумрла у Србији. Животињски свет: у водама је заступљено 21 врста риба, међу којима посебну вредност представља црнка, којој је Засавица једино станиште у Србији; веома је богата фауна водоземаца са 13 врста, гмизаваца са 14 врста и птица са 185 врста; међу птицама истичу се бела сеница, чапљица и патка њорка; од 30 врста сисара посебно је важан европски дабар, који је након изумирања у Србији, поново враћен на своја природна станишта у резервату Засавица; резерват је важан и за очување аутохтоних раса домаћих животиња, као што су ласаста мангулица, балкански магарац и подолско говече. **Обедска бара.** Биљни свет: у резервату је евидентирано око 180 врста гљива, око 50 врста маховина и више од 500 врста виших биљака. Животињски свет: заступљено је преко 200 врста зоопланктона, затим 300 врста инсеката, 16 врста